

ÓZER ÁGNES

A szerb történettudomány szemléletváltása és a magyarokról alkotott kép a 20. század végén

A jugoszláv történetírás és történettudomány a közös délszláv állam létrejöttét a 17. századtól észlelhető történelmi folyamat természetes végeredményeként és a történelmi igazság győzelmeként magyarázta. Természetesen a közös állam megalakulásának ténye nem zárta eleve ki ezeknek a nemzeteknek (szerbeknek, horvátoknak és szlovéneknek) saját nemzeti céljait, amelyek nem mindig voltak egyirányúak, és ebből kifolyólag ellentéteket is magukban hordoztak. Ezeket a közös állam megalakításakor kompromisszumos megoldásokkal rövidtávon elfeledték, de azok a történelem folyamán válságok formájában időről-időre a felszínre jutottak, azonban az állam átszervezésétől kezdve a nyílt királyi diktatúráig terjedő eszközökkel e célokat megpróbálták elhárítani. A század végére az ellentétek annyira elmélyültek és radikalizálódtak, hogy felemésztették azt a maradék integratív erőt is, ami Jugoszláviát létrehozta és összetartotta, s így 1991-ben Szlovénia kiválásával a felbomlás folyamata feltartóztathatatlanul elkezdődött.

Jugoszlávia szétesésének természetesen gazdasági, politikai és társadalmi előzményei is voltak, amelyekben a délszláv népeknek a múlttól alkotott képük, az önmagukról és a szomszédos országok és népek iránti viszonyuk tudományos értékelésében beállt változások sajátos jelentőséggel bírnak.

Különösen akkor, ha tudjuk, olyan helyzetek is előfordultak a szerb és a magyar nemzet kapcsolatában, mint amikor 1690-ben a magyar királyság területére nagy számban települtek szerbek, majd 1918-ban az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésével Bácskának, Bánátnak, Baranyának, Murántúlnak és Muraköznek a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz való csatolásakor nem jelentéktelen számú magyar lakosság is kisebbségbe került. Így a két sorsdöntő történelmi esemény a közönséges szomszédsági viszonyt elmélyültebbé és többsíkúvá tette.

Az egymásról alkotott kép a délszláv nemzetek történelmi tudatában a közös állam, az együttélés több mint két és fél évszázados történelmi szükségszerűségének érzetétől az egymás elleni harci radikalizálódott. Ez a nemzeti befelé fordulás folyamata a szerb népnél volt érzékelhető a legjobban.

A nyolcvanas évek közepétől a szerb intellektuális elit köreiben mind nyíltabban kezdtek el hangoztatni, hogy a délszláv államon belül a szerb nemzet elvesztette a neki járó helyét és nemzeti jogait, ennél fogva szükségesnek találták, hogy a helyzetfelmérés után nyilvánosan is követeljék a helyzet gyökeres megváltoztatását a szövetségi állam keretein belül. Ebben a munkában a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia tizenhat tagjából alakított akadémiai bizottság járt az élen, melynek munkájában a két történészen, Radovan Samardžić-on és Vasilije Krestić-en kívül Pavle Ivić, Antonije Isaković, Dušan Kanazir, Mihailo Marković, Miloš Macura, Dejan Medaković, Miroslav Pantić, Ljubiša Rakić, Miomir Vukobratović, Stojan Đelić és Nikola Ćobeljčić vettek részt (rajtuk kívül 1985-ben a munkában Dobrica Ćosić is közreműködött), azzal a céllal, hogy a váltságba jutott jugoszláv társadalom vezetőinek segítsenek a kiút keresésében. Az akadémiai bizottság 1985-ben többször is ülésezett, itt a tagok a saját meglátásaik alapján készülő közös szöveg megszerkesztésén dolgoztak. A bizottság további zavartalan munkáját egy igen nagy példányszámú belgrádi napilap hasábjain megjelenő cikk tette lehetetlenné, amelyben a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiát azzal vádolták meg, hogy tagjai illegális értekezleteken a politikai vezetőség és az állam ellen munkálkodnak, és ugyanott közölték az akadémikusok által írt nyers szöveget is, amely *Memorandum* címen vált rövid időn belül ismertté, a 19. századi szerb nemzeti program, az Ilija Garašanin által írt *Načertanije* [Tervezet] modern változataként.

A *Memorandum* nyilvánosságra került 73 oldala két külön, de egymástól nem független fejezetből állt, és „A jugoszláv gazdaság és társadalom válsága” címmel tíz pontba foglalva taglalta a jugoszláv gazdaság hanyatlásának okait. Az akadémikusok véleménye szerint már 1964-ben, az 1961-1965-ös ötéves terv felfüggesztésével nyilvánvalóvá vált a válság, amikor is a gazdaság decentralizálódásával, a központi tervezés beszüntetésével, a nyolc különálló gazdasági térség megteremtődésével az egységes jugoszláv piac megsemmisítését érték el, és ezáltal a történelmi fejlődéssel ellentétes útra terelődött az államélet. A válságot kezelő stabilizációs program eredménytelenségében, az egyszer a válságban gondolkodó, majd azt letagadó viselkedésben a *Memorandum* szerzői a politikai vezető körök felelősség alóli kibúvását látták. A tudomány és a tudás hosszú évtizedes mellőzése a társadalmi fejlődés megtorpanását idézte elő. A politikában és az államvezetésben is megnevezték a válságot előidéző okokat. Elsősorban azt, hogy az 1943-ban, a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ) II. értekezletén meghozott határozatot a föderatív államberendezésről szerintük az 1974-ben elfogadott, ún. titói alkotmánnyal megsemmisítették. A *Memorandum* szerint a köztársaságok és az autonóm tartományok államiségát az unitarizmus és a centralizmus elleni harc palástja alatt a Szerb Szocialista Köztársaság kárára erősítették meg. Szerintük az 1974-es alkotmány romboló hatása nem kerülte el az oktatást, a kultúrát, a nyelvtudományt sem. A tudósok és művészek pedig a köztársasági keretek rabjaivá váltak.

Ezért a sokszor találónan meghatározott kórképet mutató helyzetért az akadémikusok a Jugoszláv Kommunista Párt vezetőségét tették felelőssé. Az elégedetlenség okának tartották azt a tényt is, hogy a szerb nemzetnek lehetetlenné tették a nemzeti szuverenitás gyakorlását, nemzeti önmeghatározását, különösen Kosovón. De kérdésesnek tartották a szerb nemzet államának a létezését is, ezért szerintük a jugoszláv társadalom ebből a válságból csak akkor lábálhatott volna ki, ha ezeknek a jogoknak a gyakorlásában minden nemzetnek, így a szerbnek a jogai is teljes mértékben megvalósulnak.

A *Memorandum* második részében az akadémiai bizottság figyelmének középpontjában Szerbia és a szerb nép helyzete állt. Meg voltak győződve arról, hogy a jugoszláv válság minden köztársaságot és nemzetet érint, de szerintük a szerb népnek külön aggodalomra is volt oka, elsősorban Szerbiának a többi köztársasághoz viszonyított hosszú távú és folyamatos

gazdasági lemaradása miatt. Rendezetlennek tartották a föderáción belüli állami és jogi kérdéseket – mind a szövetségi állammal, mind pedig a Szerb Szocialista Köztársasághoz tartozó két autonóm tartománnyal (Kosovóval és Vajdasággal) kapcsolatban. Talán a *Memorandum* írói voltak az elsők, akik tekintélyük teljes tudatában a szerbek népiptásával vádolták meg a kosovói albánokat, és azt „dramatikus méretű feszültségként” jellemezték. A szövetségi államot azzal vádolták meg, hogy Szerbia a közös állami szervekben nem tudta érvényre juttatni saját és a szerb nép nemzeti érdekeit. Szerintük Szerbia fejlődésébe aránytalanul kevesebbet fektettek be, a gazdasági csere sem volt egyenértékű, sőt a föderáció közös pénzalapjaiba való szerbiai juttatásokat is aránytalanul magasnak tartották gazdasági fejlettségéhez viszonyítva. Egy alárendelt, elhanyagolt gazdaság képében jelenítették meg Szerbiát, és a Horvátországhoz és Szlovéniához viszonyított gazdasági és politikai alárendeltségét is hangsúlyozták. Mindezt igazságtalannak tartották, mert szerintük a közös állam létrejöttéért a szerb nemzet hozta a legnagyobb áldozatot. A szerb nép jogainak veszélyeztetettségét az akadémiai bizottság már a második világháború előtti pártpolitikában is fellelte. Ugyanis szerintük a kommunista szervezkedésben és hierarchiában a szerb kádereket mint az elnyomó nemzet fiait mellőzték, és a szerb kommunista mozgalom nem alakította meg a saját nemzeti pártját. Az AVNOJ II. értekezletén sem fejeződtek ki a szerb nemzeti érdekek, így a második Jugoszlávia jövőbeli államberendezésével kapcsolatos döntéshozatalakor sem. Ezt a történelmi tényet a dokumentum szerzői mint a szerb nemzet integritásába ható látót értékelték, amellyel a szerb nemzet vitális érdekei is veszélybe kerültek. Az egyenrangú nemzetek és nemzetiségek, az egyenrangú állampolgárok Jugoszláviája mindenkinek megadatott, csak a szerbeknek nem. Az 1974-es alkotmány az autonóm tartományokat köztársasági hatáskörrel hatalmazta fel, s azok nyíltan beavatkozhattak a közös parlamenten keresztül Szerbia belügyeibe, és azt ténylegesen három különálló egységre osztotta fel. A szerzők feltétlenül szükségesnek tartották a szerb nemzeti egység és állam mielőbbi helyreállítását. A háborúban megszerzett nemzeti és állami egységet nézetük szerint a szerbek békében veszítették el. Erre a legmarkánsabb bizonyítékként a szerbek Kosovóból való elűzését hozták fel. A bizottság azt is megállapította, hogy a szerb nép 1981-ben nyílt hadüzenetet kapott, és ez a harc – a *Memorandum* megszületésének pillanatában – már öt éve tartott, s ennek egyetlen áldozata a szerb nemzet volt. Elégedetlenek voltak a hor-

vátországi szerbség helyzetével is, mert azoknak a száma is csökkent 1948 és 1981 között, amihez nagymértékben az is hozzájárult, hogy a szerbek a gazdaságilag fejletlen Lika, Banija és Kordun területén éltek, és jövevény népként állandó asszimilációnak voltak kitéve.

Nagy jelentőséget tulajdonítottak annak a ténynek is, hogy a szerbség kétötöde Szerbián kívül, más jugoszláv tagköztársaságokban élt. Mindezek tudatában arra a következtetésre jutottak, hogy a Jugoszlávia keretein belüli élet a szerb nemzetet jelentős dezintegrációs folyamatnak tette ki, és a szerbség teljes nemzeti szétverését tette lehetővé, amire a Vajdaság autonómiája szolgált a legjobb példának. Állításuk szerint Vajdaság azért kapott autonómiát, mert az a Habsburg Monarchiában élő szerbek vágya volt a 17. századtól kezdve, azért, hogy a számbelileg túlsúlyban lévő magyarok és németek közt megőrizhessék nemzeti individualitásukat, egyben pedig a császárság és Magyarország erejét is gyengítették, abban a reményben, hogy a kellő pillanatban abból kiválva a Szávától és Dunától délre lévő testvéreikkel egyesüljenek. Erre az 1848/49-ben megszerzett Szerb Vajdaság példáját hozták fel, melynek megszületéséért „szerbiai testvéreik vére is folyt”. A második világháborút követően Vajdaság politikai vezetőségét nem a közeledés és az egyesülés eszméje vezérelte, vélték a bizottság tagjai, hanem a mind nagyobb elkülönülés és a Szerbiából való kiválás lett a céljuk. Az ilyen folyamatot a természet és a történelem logikájával ellentétesnek tartották, s amivel a vajdasági vezetőség a szerb nemzet nagymértékű dezintegrációjához járult hozzá. Az akadémikusok annak a meggyőződésüknek is hangot adtak, miszerint egyetlen jugoszláv népnek sem kérdőjelezték meg a kulturális és szellemi integritását, csak a szerbnek. Szabadon osztották fel a szerb irodalmat vajdaságira, montenegróira vagy bosznia-hercegovainaira, így a mechanikus területi felosztással az iskolai tantervekben a reciprocitás, nem pedig a minőség és a mennyiség elve érvényesült, s így a szerb irodalomra is nagy csapást mértek.

A *Memorandum* szerint fel kell számolni az 1974-es alkotmányos megoldásokat, Szerbiának vissza kell szereznie a tartományokra átruházott állami funkciókat, és központosítással a laza államszövetséget is meg kell erősíteni, hogy elejét vegyék a kiválási szándékoknak.

Az 1986-ban kiszivárogtatott dokumentum jelentősége csak az elmúlt több mint egy évtized távlatából, a már lejátszódott eseménysorozat ismeretében kezd kirajzolódni. Tagadhatatlan, hogy megjelenésének pillanatától

kezdve rendkívüli gyorsasággal ivódott be a szerb társadalom minden rétegének történelmi tudatába, így a szerb történészek munkáján és a szerb nép történelmi szerepének, az európai civilizációhoz való viszonyának megítélésében is nyomot hagyott. Hivatalosan is revízió alá került a szerb nép történelme, amellyel a *Memorandum* sugallta tézisek szellemében kezdtek el foglalkozni – a ritka kivételektől eltekintve – a szerb történészek.

Ha az utolsó egy évtizedben írt szerb történelmi témájú művekről kell beszélnünk, szembetűnő, hogy azokban 1991-ig Jugoszlávia története, majd ezt követően kizárólagosan a szerb nemzeti történelem kérdései álltak a figyelem középpontjában, függetlenül attól, hogy más délszláv nemzet iránti viszonyról van-e szó, mint ahogyan azt gyakorta tette Vasilije Krestić akadémikus, különösen a szerb-horvát viszony megítélése kapcsán, vagy a más nemzetekkel való közös történelmi kérdésekről szólva. Ez a nemzeti befelé fordulás és elzárkózás biztos jele.

Szembetűnő az is, hogy az utóbbi években Magyarország történetéről és a magyarokról szerb nyelven nem jelent meg önálló mű, ami azonban nem jelenti azt, hogy a magyar nép történelméről a szerb történettudománynak nincs kialakult véleménye. Erről a kialakított képről azonban nagyon nehéz egységes képet alkotni, mert azt a szerb nép történetével foglalkozó művekből lehet kiszűrni. Az biztos, hogy a magyarokról és a magyar történelemről alkotott kép bizonyos módosulásokon esett át, a már az előbbiekben ismertetett *Memorandum* szellemében, különösen akkor, ha azokról a történelmi eseményekről szólnak, amelyek esetében a magyar és a szerb nép történelmi érdekei keresztezték egymást vagy egymással ellentétes irányúak voltak. Ez főképpen azoknál a szerzőknél szembetűnő, akik a szerb állam török fennhatóság alóli felszabadulásával és az önálló szerb állam megalakulásával, majd annak a közös délszláv állam létrejöttében játszott szerepével foglalkoztak. Milorad Ekmečić *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918* [Jugoszlávia megteremtése 1790-1918] című, 1989-ben megjelent munkáján már érezhető a változás. Többek között a Magyarországra 1690-ben tömegesen betelepült szerbekről szólva szemet szűrő figyelmeztetése, miszerint a „17. században egész Magyarország területén a magyarok csak egyharmadát képezték az összlakoságnak, ami azt jelenti, hogy vannak területek, amelyeken alig vannak jelen, de ennek kárpótlásaként a történelmi jogra való hivatkozás adatott meg nekik. A nyelvi és vallási különbségek miatt a görögkeleti vallású népeknek nincs annyi joguk, mint a katolikusoknak és pro-

testánsoknak...”. A jugoszláv nemzeti mozgalmak Szentendréről Újvidékre való átkerülésének okát abban látja, hogy Dél-Magyarország infrastrukturális gazdasági fejlődése az 1848-at megelőző időszakban gyorsabb ütemű, mint Közép- vagy Észak-Magyarországé. Milorad Ekmečić a majdnem 900 oldalas, „totális történelemnek” szánt művében arra törekedett, hogy a délszláv népek egyesülési törekvésinek ne csak egyoldalú politikai vetületét elemezze, hanem a sajátos társadalom- és művelődéstörténeti áttekintéssel rámutasson azokra a közös célokra, az egyesülés folyamatát ellenző és lassító mozzanatokra és adatokra, amelyek a közös állam létrejöttét lehetővé tették. Az ilyen látásmódból például világosan kirajzolódik az a magyarokról alkotott kép, miszerint azok a délszláv egyesülés ellenzői, a szerbek dél-magyarországi, önnálló és független területe létrehozásának akadályozói voltak. Az 1790 novemberében megtartott Temesvári Kongresszusról írva rámutatott a szerb történettudomány magyarokról alkotott véleményének azóta is aktuális dilemmájára. Mégpedig hogy a magyar történelemmel közös eseményeinek elbírálásában az osztrák császári udvar érdekeit helyezték előtérbe, és a megoldási lehetőségeket ne a magyar alkotmányos viszonyok keretében keressék, és ne abban határozzák meg a magyarországi szerbség helyét. Így például az 1848/49-es forradalommal foglalkozva a szerző azt állítja, hogy az szorosán kötődik egy délszláv forradalom eseményeihez, még akkor is, ha az a Habsburg Monarchia területén játszódott le, és ezekből az eseményekből Szerbia és más balkáni nemzetek sem zárhatóak ki, de nem magának a forradalomnak a ténye miatt, hanem mert a nemzeti mozgalmak tevékenysége első fázisának befejező eseményei voltak. A délszlávok egyesülési folyamatát négy fejlődési szakaszra osztotta, és – azonkívül, hogy ismertette a nemzetről alkotott időszakos elméletet – azt 1848 kapcsán Kossuth Lajos és Đorđe Stratimirović nemzetfogalmának szembeállítással illusztrálta. Megállapítja, hogy Stratimirović egyszerű nemzetdefiniójával szemben a kossuthi-feudális „politikai nemzet” definíciója állt, amely alatt Kossuth csak a magyarokat és a horvátok egy részét értetette, s ebből arra a következtetésre jutott, hogy a szerbek sohasem lehettek volna a politikai nemzet tagjai, ebből eredendően sohasem kaphattak volna független politikai és közigazgatási jogot Magyarország területén.

Érdekes módon Miroslav Ekmečić a magyar politikai gondolkodás két művével is behatóbban foglalkozik, amelyek szerinte a délszláv nemzetek ideológiai fejlődésére is kihatással voltak. Mindkettőnek Eötvös József

a szerzője; először *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* című művével, majd a politikai nemzetről alkotott nézeteivel és azoknak a délszlávok esetében való törvényszerű értelmezésével foglalkozik. Úgy véli, hogy ezt az utóbbi eötvösi gondolatot háromféle módon értelmezték. Az egyik a politikai horvát nemzetben való gondolkodás, a másik a délszláv egyesülésnek a horvátok vezető szerepével való létrejötte, a harmadik a délszláv szövetség szerb vezetésű változata. A negyedik lehetőség, a szlovén elmélet azonban nem az eötvösi filozófiából ered. Ekmečić nézetének 1997-ben is akadt folytatója Vasilije Krestić akadémikus személyében, aki a szerb kritikai történelmi iskola megteremtőiről, a Ruvarac-testvérekről tartott tudományos tanácskozáson Dimitrije Ruvarac egy írásával kapcsolatosan, a szerb-horvát viszony történetéről szólva a következőket mondta: „A 19. század hatvanas éveitől kezdve, az abszolutizmus bukása után a Monarchiában a parlamentáris élet beindulásával a szerb-horvát viszonyok is feszültek és felbolydultak lettek. Az összetűzés oka abban rejlett, hogy minden horvát nemzeti politikai párt politikáját a horvát államiságra és a történelmi jogra alapozta, és ezeknek a jogoknak alapján a nagy és etnikailag tiszta horvát állam megteremtésén dolgoztak. E tevékenységükben példaképük Magyarország volt. A magyarokhoz hasonlóan a horvátok is elfogadták a horvát politikai és diplomatikai (*diplomatički*) nemzet fogalmát. Ennek az intézménynek a segítségével akartak a szerbekből horvátokat csinálni és asszimilálni őket”. Ugyanezen a tudományos értekezleten – edomir Popov akadémikus Ilarion Ruvarac és Jovan Ristić történészi munkásságának az összehasonlításával arra a megállapításra jutott, hogy Ruvarac a szerb középkori okmányok forráskritikájában elfogult volt. Nikola Radojčićra hivatkozva ő is azt állította, hogy Ruvaracnak semmi sem volt jó: sem a szerb genealógiák, sem a szerb évkönyvek. Szerinte minden, ami szerb, az szegényes, ami nagy és értékes, az pedig nem szerb, ami a „miénk, az mind semmi és nyomorult”. Ruvaracnak az ilyen módszerbeli viszonyulása egyik okát – edomir Popov „a Habsburg-dinasztia és a magyar állam iránti lojalitásban” látta, talán ezért is állították, hogy Ruvarac a szerbekről történelmi valótlanságokat és féligazságokat írt. A Ruvarac iránti ilyen viszonyulással, a szerb történettudomány kritikai iskolája megteremtőjének szinte rituális megtagadásával a szerb történettudomány visszatért a mítoszokra alapozott nemzeti történelemfelfogás anakronisztikus modelljéhez.

Mihailo Vojvodić *Putevi srpske diplomatije* [A szerb diplomácia útjai. Tanulmányok Szerbia 19. századi külpolitikájáról] című könyvében, annak *Stojan Novaković a szerb külpolitikában* című fejezetében az osztrák-magyar kereskedelmi tilalmakról értekezve bizonyítékként egy ilyen példát idéz: „A két állam (Szerbia és a Monarchia) viszonyának megromlásához nagymértékben a budapesti millenniumi ünnepek körüli vita is hozzájárult. Novaković visszautasította, hogy Szerbiát hivatalosan is képviseljék a magyar államiság ezer évének ünneplésén, a szervezők azon szándéka miatt, hogy a felvonuláson a szerb zászlót is (a Szerb Vajdaság zászlaját) a magyar korona fennhatósága alatt lévő országok zászlói között vigyék. A szerb kormánynak ezt az álláspontját a szerb közvélemény is támogatta”.

A szerb történettudomány szemléletváltását bizonyítja Ljubodrag Dimić *Srbi i Jugoslavija* [A szerbek és Jugoszlávia] című, 1999. végén megjelent könyve is. Ebben az elmúlt évtizedben a külön-külön jelenségként észlelt változások együtt jelennek meg, mint ahogyan az is, hogy önmeghatározásában hol áll ma a szerb nemzet, aminek ez a történeti mű is élet-hű, időszertű bizonyítéka. Ljubodrag Dimić már könyvének bevezetőjében abból a tézisből indul ki, hogy a közös délszláv állam megteremtését azok a szomszédos államok ellenezték, melyeknek társadalmi felépítése nem volt modern, vagy földrajzi helyzetük vagy más gazdasági, kulturális és történelmi okok miatt. A balkáni nemzetek emancipációjának és a kis nemzetek növekedésének generátora szerinte elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia volt. Majd így folytatja: „A Monarchiában a szerbek a katolikusokkal és a muzulmánokkal összekeveredve éltek az osztrák korona tartozékában (Dalmáciában), magyar *igazgatás* alatt (Horvátországban, Szlavóniában, Magyarországon), és osztrák-magyar *fennhatóság* alatt (Boszniában és Hercegovinában)”. Az osztrák-magyar és szerb ellenségeskedések felsorolásával jut el az első világháború kitöréséig, melynek eredményeként jött létre az az állam, amelyet a szerbek teremtettek meg. 1918 után Jugoszlávia az első világháborúból vesztesként kikerülő ellenséges szomszédos államokkal volt körülveve (Magyarország, Bulgária, Ausztria). Ez a veszély szerinte oly méretű volt, hogy – 1937-ben a Szerb Kultúrklub megítélése szerint – az a Vajdaságban a szerb nemzeti eszmét is veszélyeztette, „ezért ennek a térségnek a szerb jellegét állandóan hangsúlyozni kell”. A második világháború időszakában Bácska, Baranya, Muraköz és Murántúl „magyar megszállás” alatt volt, melyet a szerbek feletti

állandó represszió jellemezte a szerb elit kiirtásának céljából. Börtönök, táborok, tízezrek kínzása, tömeges razziákkal és kivégzésekkel kombinálva (7000 zsabylai, 2000 újvidéki és 1000 becsei szerb áldozatot követelt) – szerinte ez volt a gyakorlat.

Ljubodrag Dimić szinte napjainkig kíséri az eseményeket, természetesen a magyarok, még ha név szerint nem is, de az összefoglalóban szerepelnek: „Minden egyszerre történt: Jugoszlávia erőszakos szétverése, a fegyveres szecesszió, a szerb etnikai terület leszűkülése, a politikai elit tehetetelensége, a szerb nemzet megosztottsága, a szomszédos népek és államok ellenségeskedése – mellyel azok nemzeti identitásukat erősítik –, a nemzeti kisebbségek lojalitásának megtagadása, terrorizmus, fegyveres felkelés, harc az autonómiáért, az állam közömbössége a boszniai szerbekkel szemben”.

Annak ellenére, hogy munkánkban nem vizsgáltuk azokat a műveket, amelyek a jugoszláviai magyarsággal foglalkoznak, sem azokat, melyeknek szerzői magyarok, egyre azonban ki kell térnünk. Aleksandar Kasaš újvidéki történész *Mađari u Vojvodini 1941-1946* [Magyarok Vajdaságban 1941-1946] című, 1996-ban megjelent könyvére, melyet az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar adott ki. Mint ahogy a cím is sugallja, Kasaš a jugoszláviai magyarság helyzetével foglalkozva nem mellőzhette a Jugoszláv Királyság és Magyarország viszonyának a második világháború előtti és alatti időszakát, továbbá az azt követő államközi viszonyok áttekintését sem. Nem egyszerű feladatra vállalkozott Kasaš, amikor voltaképpen a Mészáros Sándor korábbi években megjelent, a vajdasági magyaroknak a két világháború közti helyzetéről szóló munkáinak folytatásába kezdett bele. Kényes, politikailag ma is érzékeny történelmi időszakról és tragikus eseményekről kellett értekeznie a szerzőnek úgy, hogy a modern történettudomány követelményeinek is eleget tudjon tenni. Kasaš nemcsak rekonstruálni, hanem értékelni és összegezni is szeretett volna. Könyvének megszületésében nagy szerepet játszott az 1990-ben bevezetett többpártrendszer előidézte változás is, amely bizonyos „történelem(tudat)alatti” események felszínre kerülését eredményezte. Így a vajdasági magyarok kérdése is napirendre került. Könyvének megírásában nem kis szerepet játszott az 1990-ben megjelent, az ártatlan magyar áldozatokat számonkérő Cseres Tibor és Matuska Márton könyve, valamint Mészáros Sándor ilyen irányú kutatásai.

Kasaš munkájához igyekezett felhasználni az összes magyar és szerb nyelven megjelent irodalmat, a jugoszláv és magyarországi levéltárak kutat-

ható anyagát. A két állam egymásközi viszonyáról megállapította, hogy az magyar részről sohasem volt őszinte, mert ha rövid távon látszólag nem is, de hosszú távon a revíziós irredenta szándékok miatt az 1937-ben beindult közeledési folyamatot is a bizalmatlanság jellemezte. Külön foglalkozik a Jugoszláv Kommunista Pártnak a jugoszláviai magyarokkal és a Magyarországgal a külpolitikájával kapcsolatos állásfoglalásaival. Részletesen kitér a szerbek által megszállásnak definiált katonai igazgatás ideje alatti atrocitásokra, ideológiai leszámolásokra. Az 1942-es „hideg napok” kapcsán az 1944-ben a bácskai magyarokat ért sérelmeket a „szemet-szemért, fogat-fogért” elv alapján végbement eseményeket történelmi elégtételtevésnek tekinti, úgy a háborús bűnösök jogos elítélését, mint az ártatlan áldozatokét. De legnagyobb mértékben a hivatalos magyar államot és katonaságot, és nem pedig a vajdasági magyarokat tekinti felelősnek. Itt a szerbek ellen elkövetett bűnökben az aránylag kisszámú vajdasági magyar részvételt emelte ki. A katonai igazgatás alatt kivégzett magyarok számát Kasaš 5000 és 6000 közé tette. Vajdaságban könyve vitákat váltott ki, a kérdés elismert magyarországi ismerője, Sajti Enikő pedig úgy értékelte, hogy Kasašnak sikerült túllépnie a politikán és a tudomány berkeibe terelnie a kérdésre vonatkozó tudományos véleménycserét. Az áldozatok számának objektivitását is kielégítőnek értékelte, és Kasaš könyve szerinte lezárta a „számháborút”.

Az utóbbi évtized pénztelensége lényegesen lelassította a helytörténeti kutatásokat, ami nem jelenti azt, hogy ezen a téren nem volt észlelhető a fentiekben ismertetett jelenség, különös gyakorisággal a vajdasági települések történetének esetében. Így történt meg, hogy például hivatalosan is kétségbe vonták Szabadka történelmi címerének nyilvános használatát, vagy Újvidék és Zombor szabad királyi városi rangra emelésének 250. évfordulójára való megemlékezést. Gyakori a szerbségnek a mai Vajdaság területére való betelepedésének időbeli meghatározásával való licitálás, melynek alapján szeretnének történelmi magyarázatot adni a tájainkon való felsőbbrendűségükre, előjogaikra és a mai demográfiai helyzetre, és mindezt a szerbség történelmi köztudatába beépíteni. Az ilyen megközelítési mód a *Memorandum* szellemének érvényre juttatását segíti elő, mely a szerbeknek a más népekkel való együttélési tudását bénítja meg, s ezek a jelenségek sokszor hungarofóbiáról is tanúskodnak.

A szerb történettudomány magyarokról alkotott képe a ritka kivételektől eltekintve nem épp a legkedvezőbb, sajnos még azoknál a történészek-

nél sem, akik kozmopoliták, s a nemzeti befelé fordulást és xenofóbiát nyilvánosan elítélték. Említsük itt meg Ivan Đurić vagy Andrej Mitrović akadémikus nevét, akik saját nemzetüknél nem az ész trónfosztását diagnosztizálták, hanem annak rothadását. Azonban a kísértésnek ő sem tudott ellenállni, így Andrej Mitrović egyik tanulmányában a még ma is érvényes nemzetközi egyezmények között az 1920-ban Trianonban aláírtat is felsorolta. A múlt szelleme, úgy látszik, napjaink drámai eseményei után is kísért még a szerb történettudományban.

ÁGNES ÓZER

Change in the Approach of Serbian History Writing and the Perception of Hungarians at the End of the 20th Century

In the historical consciousness of the Southern Slavic nations the view on each other has radicalized from the feeling of the historical necessity of the more than two and a half centuries of living together to the fight against each other. According to the author this process of national introversion could be felt to the fullest with the Serb nation. The Memorandum that leaked out in 1986 and written by the members of the Serbian Academy of Sciences and Art on the oppression of the Serbs by the Yugoslav state had a great impact on the works of the Serbian historians, who viewed the historical events through the prism of nationalism, in the last decade only the questions of the Serbian national history were considered, thus these determined the way they pictured Hungarians and the Hungarian history, which appeared only in relation to Serbs and Yugoslavia, no historian specialized in Hungarian history alone. The author pays special attention to the book written by Aleksandar Kasaš on the Hungarians in Vojvodina, which according to her is already a much more objective picture on the events of the second world war in Vojvodina.

BIBLIOGRÁFIA

Antović, Zdravko: *Pogledi Vase "ubrilovića na srpsku ideju* [Vasa "ubrilović nézetei a szerb eszméről]. Beograd, 1992.

- Beuc, Ivan: *Povjest države i prava na području Jugoslavije* [Az állam és a jog története Jugoszlávia területén]. Zagreb, 1998.
- Boban, Ljubo: *Kontroverze iz povjesti Jugoslavije* [Ellentmondások Jugoszlávia történetéből]. Zagreb, 1998.
- Ekmečić, Milorad: *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918* [Jugoszlávia megteremtése 1790-1918]. Beograd, 1998.
- Engelsfeld, Neda: *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* [A Szerb-Horvát-Szlóven Királyság első parlamentje]. Zagreb, 1989.
- ~irković, Sima: *Kosovska bitka kao istorijski problem* [A rigómezei csata mint történelmi probléma]. Novi Sad, 1992.
- ~orović, Vladimir: *Velika Srbija i ujedinjenje* [Nagy-Szerbia és az egyesülés]. Beograd, 1990.
- ~ubrilović, Vasa: *Politička prošlost Hrvata* [Horvátország politikai múltja]. Beograd, 1991.
- Davidov, Dinko: *Srpske privilegije* [Szerb privilégiumok]. Beograd, 1996.
- Dinić-Knežević, Dušanka: *Ilarion Ruvarac o Srbima u srednjovekovnoj Ugarskoj. Zbornik radova...* [Ilarion Ruverec a középkori Magyarország szerbjeiről]. Novi Sad, 1997.
- Dučić, Jovan: *Diplomatski spisi* [Diplomáciai feljegyzések]. Beograd, 1991.
- Đurić, Ivan: *Istorija – pribelište ili putokaz* [A történelem – menedék vagy útmutató]. Sarajevo, 1990.
- Ekmečić, Milorad: *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918* [Jugoszlávia megteremtése 1790-1918]. 1989.
- Ferjančić, Božidar: *Dolazak Hrvata i Srba na Balkansko poluostrovo- osvrt na tumačenja* [A szerbeknek és horvátoknak a Balkán-félszigetre vándorlása – kitekintés az értelmezésekre]. Beograd, 1996.
- Gavrilović, Slavko: *Patrijarh Arsenije ~arnojević i njegove ekonomske preokupacije od velike seobe do smrti 1706. godine* [Arsenije ~arnojević pátriárka és gazdasági elfoglaltsága a nagy vándorlástól haláláig, 1706-ig]. Sremski Karlovci, 1990.
- Gavrilović, Slavko: *Tipologija panonskih gradova* [A pannon városok tipológiája]. Smederevo, 1992.
- Gavrilović, Slavko: *Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek)* [A horvátországi, szlavóniai és magyarországi szerbek történetéből (15-19. század)]. Beograd, 1993.
- Gavrilović, Slavko: *Srbi u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji u borbama protiv Turaka od XV-XVIII veka* [A szerbek Magyarországon, Horvátországban, Szlavóniában a törökök elleni harcban a 15-18. században]. Beograd 1993.
- Gavrilović, Slavko: *Srbi u Habsburškoj Monarhiji 1792-1849* [A szerbek a Habsburg Monarchiában 1792-1849]. Novi Sad, 1994.
- Istorija Beograda* [Belgrád története]. Beograd, 1995.
- Jovanović, Slobodan: *Vlada Milana Obrenovića* [Milan Obrenović kormánya]. Beograd, 1990.

- Kasaš, Aleksandar: *Mađari u Vojvodini 1941-1946* [A magyarok Vajdaságban 1941-1946]. Novi Sad, 1996.
- Končar, Ranko: *Opozicione partije i autonomija Vojvodine 1929-1941* [Az ellenzéki pártok és az autonómia Vajdaságban 1929-1941]. Novi Sad, 1995.
- Krestić, Vasilije: *Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848-1914* [A horvátországi és szlavóniai szerbek története 1848-1914]. Beograd, 1991.
- Krkljuš, Ljubomirka: *Istorija političkih i pravnih institucija u Vojvodini 1918-1919* [A politikai és jogi intézmények története Vajdaságban 1918-1919]. Novi Sad.
- Maricki Gađanski, Ksenija: *Drevni ariji u radovima iz XIX veka, neka pitanja naše kulturne istorije* [.....]. Novi Sad, 1991.
- Mihaldović, Stevan: *Baranja od najstarijih vremena do danas* [Baranya a legrégebbi időkől napjainkig]. Beograd, 1991.
- Milosavljević, Jovan: *Srpsko-hrvatski spor* [A szerb-horvát vita]. Beograd, 1991.
- Mitrović, Andrej: *Prekretnice novije srpske istorije* [A legújabb szerb történelem fordulópontjai]. Kragujevac, 1995.
- Mitrović, Jeremija: *Srbofobija i njeni izvori* [A szerb-fóbia és forrásai]. Beograd, 1991.
- Palčić, Milenko: *Novi Sad u novembarskim danima 1918* [Újvidék 1918 novemberében]. Novi Sad, 1992.
- Peković, Gordana: *Istorija srpske kulture* [A szerb kultúra története]. Gornji Milanovac, 1994.
- Petranović, Branko: *Istorija Jugoslavije 1918-1988* [Jugoszlávia története 1918-1988]. Beograd, 1989.
- Petranović, Branko: *Agonija dve Jugoslavije* [A két Jugoszlávia agóniája]. Šabac, 1991.
- Popov, „edomir” i Jelena: *Vojvodina – srpsko pitanje* [Vajdaság – a szerb kérdés]. Sremski Karlovci, 1993.
- Popov, „edomir”: *O istoriji i istoričarima* [A történelemről és a történészekről]. Sremski Karlovci, 1999.
- Popović, Milivoje: *Borba za parlamentarni režim u Srbiji* [Harc a parlamentáris rendszerért Szerbiában]. Beograd 1991.
- Pribitićević, Svetozar: *Diktatura kralja Aleksandra* [Sándor király diktatúrája]. Zagreb, 1990.
- Prčić, Ilija: *Spoljašnja politika Srbije 1804-1914* [Szerbia külpolitikája 1804-1914]. Beograd, 1991.
- Rakić, Lazar: *Vojvodina u vreme stvaranja Jugoslavije* [Vajdaság Jugoszlávia létrehozásának idejében]. Beograd, 1989.
- Rokai, Peter: *Ugarska i Mađari u deli Ilariona Ruvarca. Szöveggyűjtemény* [Magyarország és a magyarok Ilarion Ravarac munkásságában]. Novi Sad – Sremska Mitrovica, 1997.
- Roksandić, Drago: *Srbi u Hrvatskoj* [A szerbek Horvátországban]. Zagreb, 1991.
- Roksandić, Drago: *Srpska i hrvatska povjest i „nova historija”* [A szerb és horvát történelem és az „új történelem”]. Zagreb, 1991.
- Samardžić, Radovan: *Ideje za srpsku istoriju* [Eszmék a szerb történelemhez]. Beograd, 1998.

- Sforca, Karlo: *Nikola Pašić i jugoslovensko ujedinjenje* [Nikola Pašić és a jugoszláv egyesülés]. Beograd, 1991.
- Stanković, Đorđe: *Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije* [Nikola Pašić, a szövetségesek és Jugoszlávia létrehozása]. Zaječar, 1995.
- Stojančević, Vladimir: *Presek kroz istoriju srpskih seoba od XIV do početka XVIII veka*. Novi Sad, 1991.
- Stojančević, Vladimir: *Srbija i Evropa 1804-1918* [Szerbia és Európa 1804-1918]. Novi Sad, 1996.
- Stojanović, Nikola: *Srbija i jugoslovensko ujedinjenje* [Szerbia és a jugoszláv egyesítés]. Beograd, 1991.
- Stvaranje jugoslovenske države* (a hasonnevű tudományos tanácskozás szövegei) [A jugoszláv állam megteremtése]. Beograd, 1998.
- Subotić, Dragan: *(KON)federalizam u Jugoslaviji 1918-1990* [(KON)föderalizmus Jugoszláviában 1918-1990]. Beograd, 1990.
- Šepić, Dragovan: *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije* [Jugoszlávia születésének sorsdöntő dilemmái]. Rijeka, 1998.
- Tošić, Predrag: *Kako je ubijena druga Jugoslavija* [Hogyan gyilkolták meg a második Jugoszláviát]. Skopje, 1994.
- Zbornik radova naučnog skupa: *Braća Ruvarac u srpskoj historiografiji i kulturi* [Konferencia szöveggyűjtemény: A Ruvarac testvérek a szerb historiográfiában és kultúrában]. Novi Sad, 1997.
- Zečević, Miodrag: *Diplomska prepiska srpske vlade 1917. godine* [A szerb kormány 1917-ik évi diplomáciai levelezése]. Beograd, 1991.

